

УДК 364.044.24

*Корж І. А.,
студентка 5 курсу
спеціальності “Соціальна робота.
Правовий захист”
Інституту соціальної роботи
та управління
Національного педагогічного
університету
імені М. П. Драгоманова*

*Романова Н. Ф.,
науковий керівник,
к. пед. н., доцент
кафедри теорії
та технології соціальної роботи
Інституту соціальної роботи
та управління
Національного педагогічного
університету
імені М. П. Драгоманова*

БАГАТОДІТНА СІМ'Я ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті проаналізовано специфіку соціальної роботи з багатодітними сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, та зміст соціального супроводу, які здійснюють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Описано нормативно-правову базу, яка регулює процес соціальної роботи з даною категорією сімей, визначено основні шляхи подолання життєвих труднощів, збереження та підвищення їх соціального статусу. Визначено, що на сьогодні

досить актуальною є потреба у розширенні змісту соціально-педагогічної послуги, з акцентом на посилення виховної функції батьків у багатодітній родині, спрямованої на підвищення рівня взаєморозуміння між членами родини та створення позитивного мікроклімату.

Ключові слова: багатодітна сім'я, об'єкт соціальної роботи, соціальний супровід, складні життєві обставини, соціальна підтримка та соціальний захист, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

В статті проаналізовано специфіку соціальної роботи з многодетными семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, содержание социального сопровождения многодетных семей, которые осуществляют центры социальных служб для семьи, детей и молодежи. Описано нормативно-правовую базу, которая регулирует процесс социальной работы с данной категорией семей и определены основные пути преодоления жизненных трудностей, сохранения и повышения их социального статуса. Определено, что на сегодня достаточно актуальна потребность в расширении содержания социально-педагогической услуги, с акцентом на усиление воспитательной функции родителей в многодетной семье, направленной на повышение уровня взаимопонимания между членами семьи и создания положительного микроклимата.

Ключевые слова: многодетная семья, объект социальной работы, социальное сопровождение, сложные жизненные обстоятельства, социальная поддержка и социальная защита, центры социальных служб для семьи, детей и молодежи.

The article analyzes the content of specificity of social work with large families who find themselves in difficult circumstances and content of social support in relation to large families, which was in crisis, performing social centers for families, children and youth. Describe the legal framework that regulates the process of social work with this category of families and the main ways to overcome life difficulties, preserve and improve their social status. Determined that very relevant today is the need to expand the content of social and educational services, with a focus on strengthening the educational function of parents in a large family, aimed at improving understanding between family members and create a positive microclimate.

Key words: large family, the object of social work, social support, difficult life circumstances, social support and social protection, social centers for families, children and youth.

Багатодітна сім'я є важливим соціальним інститутом суспільства, а величезний діапазон і унікальність засобів впливу такої сім'ї на дітей роблять її потужним, незамінним засобом соціалізації та соціального становлення особистості. Проте, останніми роками, у суспільстві все частіше з'являється думка, що багатодітна сім'я – потенційно неблагополучна або асоціальна сім'я. На нашу думку, цей стереотип не є правильним, тому що за сучасної соціально-економічної ситуації багатодітним сім'ям живеться доволі важко, часто вони отримують статус малозабезпечених сімей і саме через це потребують суттєвої допомоги від держави.

Ідеологія пріоритету багатодітної сім'ї, визнання її цінності для життя та розвитку не тільки конкретної людини, але й суспільства у цілому, закріплена в багатьох нормативних документах нашої країни. Згідно із Законом України “Про охорону дитинства” від 26.04.2001 р. № 2402-III, після внесення ряду змін визначено, що багатодітна сім'я – це “сім'я у якій подружжя (чоловік та жінка) перебувають у зареєстрованому шлюбі, разом проживають та виховують трьох і більше дітей, у тому числі кожного із подружжя, або один батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує”.

Якщо сім'я опинилася у складних життєвих обставинах, то кожен із членів родини має право на отримання необхідних соціальних послуг або соціальний супровід з боку центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який здійснюється відповідно до постанов Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)” № 896 від 21.11.2013 р. та “Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах” № 895 від 21.11.2013 р. [4].

Обов'язковою умовою взяття сім'ї чи особи під соціальний супровід є їхня добровільна згода шляхом укладання відповідного договору. Як правило, така соціальна робота спрямована на подолання проблем і відновлення виховного та соціального потенціалу батьків й створення сприятливих умов для розвитку їхніх дітей.

Про актуальність даної проблематики свідчать дані річного аналітичного звіту про діяльність Київського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за 2013 р., де зазначається, що протягом року на обліку під соціальним супроводом перебувало 5432 сім'ї,

які виховували 8744 дітей. Найбільш поширені складні життєві обставини пов'язані з інвалідністю дітей (592 сім'ї, де виховується 887 дітей); насильство у сім'ї (490 сімей, де виховується 685 дітей) і зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї (2373 сім'ї, де виховується 3986 дітей) [1].

Проте, окремого визначення проблематики багатодітних сімей у даному документі не зазначено, тобто соціальні заклади цю категорію клієнтів окремо не визначають, що свідчить про актуальність нашої роботи.

Основна **мета статті** – проаналізувати сутність соціальної роботи з багатодітними сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах і знаходяться під соціальним супроводом, та визначити основні шляхи подолання життєвих труднощів.

Відповідно до мети, визначено такі **завдання дослідження**:

1. Визначити специфіку соціальної роботи з багатодітними сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах.
2. Розкрити зміст соціального супроводу щодо багатодітних сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, які здійснюють центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Отже, вивчення проблем і потреб багатодітних сімей є надзвичайно актуальним для соціальної роботи завданням. Нині є цілий ряд наукових доробок, які присвячені дослідженням функціонування багатодітної сім'ї, що дозволяє надати розгорнуту характеристику її функціонування, тенденцій розвитку та особливостей сімейного виховання.

Ґрунтовну теоретичну розробку проблеми надання соціальної допомоги багатодітним родинам здійснили такі сучасні науковці у сфері соціальної роботи, як А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Л. І. Мигович, С. В. Толстоухова, І. М. Трубавіна та ін. [2].

Про надання послуг потерпілим від насильства в сім'ї та законодавчий аспект вирішення цієї проблематики йдеться у роботах В. М. Левченко, Н. Ф. Романової, Т. В. Семигіної [5].

Дослідники стверджують, що багатодітна сім'я має складну структуру, що характеризується як позитивними, так і негативними рисами, де має місце різна система виховання та принципи взаємодії між членами родини. Оскільки багатодітна сім'я виховує трьох та більше дітей, то її слід вважати найбільш оптимальною соціальною системою, яка відповідає потребам суспільства. Саме дана система дозволяє всім членам родини відчувати широку гаму родинних почуттів і

краще виконувати функцію підготовки дітей до труднощів дорослого життя, пов'язаних із різними проблемами: житловою, матеріальною, професійною, здоров'я та освіти, організації відпочинку, взаєморозуміння тощо.

Людина починає своє життя в сім'ї, тому спочатку сім'я є єдиною, а пізніше – однією з найбільш важливих соціальних груп, в яку включений кожен суб'єкт сімейної системи, але, в першу чергу, – діти. Отже, кожна сім'я має визначальний вплив на розвиток особистості. Якщо її вплив позитивний, то процес соціалізації дитини відбувається успішно, якщо ж негативний, то виникають проблеми, які пов'язані із соціальною дезадаптацією й успішною інтеграцією в соціум.

Загалом, кожна сім'я повинна знати свої основні функції, аби свідомо нести відповідальність за їх виконання. Мова йде про такі функції, як: матеріально-економічна (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності, участь у суспільному виробництві, набуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил); житлово-побутова (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту); репродуктивна (продовження роду); комунікативна (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрішньосімейне спілкування, взаємостосунки сім'ї, контакт із засобами масової інформації, літературою, мистецтвом); виховна (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду); рекреаційна (організація вільного часу та відпочинку) [5].

Структура різних функцій сім'ї змінюється відповідно до ступеня розвитку суспільства. Якщо раніше сім'ю створювали, передусім, для продовження роду і вона була економіко-господарчою одиницею суспільства, то зараз на перший план виходять соціально-психологічні аспекти функціонування сім'ї. Зокрема, найголовнішою функцією сім'ї тепер визнається емоційна підтримка (близькість, задоволення членів сім'ї у взаємній повазі й любові), психологічний захист, спільне проведення дозвілля, взаємне духовне збагачення.

Аналітичний огляд багатьох досліджень свідчить, що ряд сімейних функцій багатодітна сім'я не завжди здатна виконувати ефективно, в першу чергу, виховну функцію (формування особистості дитини), функцію передачі культурних цінностей і сімейних традицій та функцію соціалізації дитини (виконання соціальних ролей), оскільки саме формування співіснування батьків суттєво обмежує вищезазначені функції або взагалі вони не є актуальними.

На вирішення зазначеної проблеми спрямовані дії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді шляхом надання відповідних

соціальних послуг. Так, згідно із Законом України “Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю” від 21.06.2001 р. № 2558-III, кожна сім’я має право на отримання безкоштовних соціальних послуг за умови, якщо вона дає свою згоду на проведення соціального супроводу з боку соціальних працівників. У даному Законі вказано, що соціальний супровід – це вид соціальної роботи, спрямованої на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сім’ї, дітей та молоді, шляхом надання необхідних соціальних послуг, допомоги та здійснення відповідних заходів.

Облік багатодітних сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, ведеться центром соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді. Серед найбільш поширених проблем, які провокують складні життєві обставини, практики визначають: зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім’ї, насильство в сім’ї, малозабезпеченість і проблеми, пов’язані зі станом здоров’я когось із членів родини. Такі дані свідчать про потребу посилити ефективність соціально-педагогічної послуги, в аспекті соціальної освіти батьків щодо виховання дітей та пошуку ефективної взаємодії.

Слід зазначити, що чинне законодавство передбачає цілий ряд дій, якщо виникає загроза життю чи здоров’ю дитини або мають випадки насилля чи жорстокого ставлення з боку батьків чи інших членів родини. Якщо така ситуація має місце, то фахівець із соціальної роботи негайно, в телефонному режимі, повідомляє службу у справах дітей і відповідний підрозділ органів внутрішніх справ. Після здійснення екстреного втручання аналізуються обставини, що призвели до виникнення такої ситуації для планування та проведення подальшої роботи із багатодітною сім’єю [3].

Для забезпечення належного рівня соціального супроводу багатодітних сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та вдосконалення діяльності фахівців із соціальної роботи не рідше одного разу на три місяці проводиться супервізія. Для її проведення призначається працівник центру соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, який за рівнем кваліфікації може виступати експертом з даної проблематики.

Виявлення багатодітних сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюється фахівцями із соціальної роботи шляхом відвідування, розгляду наданої інформації, поданої іншими суб’єктами соціальної роботи і особистих звернень таких сімей. Під час відвідування багатодітної сім’ї фахівці із соціальної роботи проводять

оцінку її потреб у наданні соціальних послуг, обстеження (за згодою) матеріально-побутових умов, визначають методи соціальної роботи.

У разі звернення до центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді багатодітної сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, центр оцінює її потреби у наданні соціальних послуг та інформує про виплати, здійснює соціальний супровід і надає соціальні послуги, тобто враховується весь цикл надання соціальної допомоги: від моменту інформування до моменту вирішення проблеми чи складної життєвої обставини усіх членів багатодітної родини [4].

Строк здійснення соціального супроводу визначається індивідуально для кожної багатодітної сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, зокрема з урахуванням гостроти проблеми, ступеня функціональної спроможності самостійно мінімізувати негативні наслідки або повністю подолати складні життєві обставини, рівня розвитку зв'язків із соціальним оточенням і не повинен перевищувати шести місяців.

Фахівець із соціальної роботи, який здійснює соціальний супровід багатодітної родини, формує її особову справу за відповідною формою, яка затверджена Кабінетом Міністрів України та враховує усі особливості цієї діяльності. Слід зазначити, що відповідно до вищезазначених документів, фахівець із соціальної роботи відвідує сім'ю щотижня, протягом двох місяців після прийняття рішення про здійснення її соціального супроводу, а в подальшому – відповідно до меж, які зазначені у плані соціального супроводу. Строк надання такої підтримки визначається окремо для кожної сім'ї та не може становити менше двох місяців. Сім'я обов'язково інформується про її подальшу підтримку після завершення соціального супроводу, що сприяє закріпленню результатів, які були досягнуті членами родини щодо вирішення своїх складних життєвих обставин [4].

Отже, ми дійшли до **висновку**, що на сьогодні достатньо актуальною залишається потреба в розширенні змісту соціально-педагогічної послуги, з акцентом на посилення виховної функції батьків у багатодітній родині, спрямованої на підвищення рівня взаєморозуміння між членами родини та створення позитивного мікроклімату. Враховуючи це, вважаємо, що *перспективною темою подальших досліджень* є вивчення інноваційних методик соціальної роботи, націлених на розширення змісту соціально-педагогічної послуги з метою посилення виховної функції батьків у багатодітній родині, та шляхи їх запровадження у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Література

1. Інформаційно-аналітичний звіт мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді м. Києва, 2013. – 93 с.

2. *Капська А. Й.* Соціальна робота : навч. посіб. / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.

3. Наказ Кабінету Міністрів України “Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї” № 3131/386 від 07.09.2009 р.

4. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)” № 896 від 21.11.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://allrefs.net/c4/3zlmw/p16/>. – Назва з екрана.

5. *Романова Н. Ф.* Вивчення вітчизняної практики надання послуг потерпілим від насильства в сім'ї / Н. Ф. Романова, Т. В. Семигіна, В. М. Левченко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 70–84.